

**A Versegly Ferenc Megyei Könyvtár
ajánló bibliográfiai sorozata**

Történelmünk fordulói 3.

Dózsa és Mohács százada

Szolnok, 1978

Történelmünk fordulói 3.

Dózsa és Mohács százada

ajánló bibliográfia

Verseggy Ferenc Megyei Könyvtár

Szolnok, 1978

Összeállította:

Szathmáryné Rékasy Ildikó

Készült 500 példányban, B/6-os méretben
a Verseggy Ferenc Megyei Könyvtár
sokszorosító műhelyében
Felelős kiadó: Szurmay Ernő
Szolnok, 1978.

ISSN 0134-1030

Történelmünk fordulói címmel indított ajánló bibliográfiai sorozatunk harmadik füzetét tartja kezében az olvasó. Az első két füzet /Honfoglalás, államalapítás, Az Anjouk és a Hunyadiak kora/ anyagát máris kiegészíthetnénk a tárgyidőszakra vonatkozó, újabb művekkel. Célszerűbbnek látszott azonban az a megoldás, hogy sorozatunk legutolsó füzetében adjuk közre minden korszakhoz az időközben esedékessé vált kiegészítéseket.

Nem szükségtelen talán megismételünk néhány, kiadványunk céljával, szerkesztési elveivel kapcsolatos tudnivalót azok kedvéért, akik az első füzetet nem ismerik. Sorozatunkat azoknak az olvasóinknak szántuk, akik - akár tudományos-ismetterjesztő, akár szépirodalmi művek formájában - szívesen olvasnak a magyar történelem eseményeiről. Anyagunkat népünk történetének egy-egy sorsdöntő fordulata, kiemelkedő eseménye köré csoportosítjuk.

Igyekezvén eleget tenni a hozzáférhetőség követelményének, csak olyan műveket ajánlunk, melyek a felszabadulás után jelentek meg, vagy új kiadásban állnak olvasóink rendelkezésére. Itt, a bevezetőben szeretnénk felhívni figyelmüket a magyar történelmet összefoglalóan tárgyaló művekre, melyről az egyes korokat bemutató füzetek nem tesznek említést. Gondolunk itt elsősorban a más-más mélységig, és különböző terjedelemben feldolgozott "Magyarország történeté"-re, a korabeli dokumentumokat, tárgyi emlékeket bemutató képes kiadványokra /Magyarország története képekben, Magyarország történetének képeskönyve/, stb.

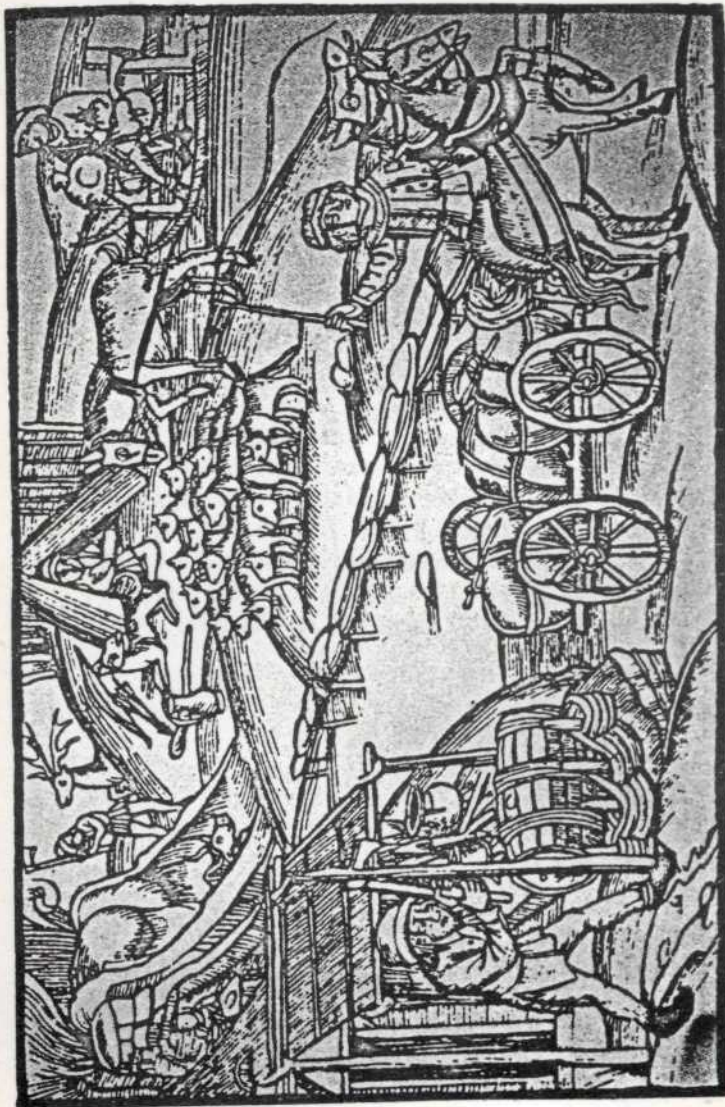
Összeállításunk ismeretterjesztő részében szükség szerint "könnyebb és nehezebb fajsúlyú" olvasmányok szerepelnek együtt, ám mindig csak a szélesebb érdeklődésre is számottartó művek. Ugyanígy nem lehetett egységes - történelem - szemlélet, stílus, színvonal szempontjából - a történelmi regények csoportja sem. /Hosszú fejlődése során maga a műfaj is sokat változott./ Úgy gondoljuk, hogy a történelmi múltat kalandos történetek révén megismertető ifjúsági regények éppoly szép számú érdeklődőt vonzanak, mint a történelmi regény rangosabb válfajai. Olvasóinkra bizzuk tehát, hogy tetszésük szerint, ízlésüknek megfelelően válasszanak.

Összeállításunk a történelmi események időrendjét követi. Némi időhatár átfedések az anyag természetéből adódtak. Munkánkban felhasználtuk az un. fűlszövegek, az Új könyvek, a Világtörténelem regényekben stb. ajánló bibliográfiák könyvismertetéseit. A címlapon Derkovits Gyula: Kasza-fenő paraszt című rézkarca.

**Ismeretterjesztő
és tudományos művek**

Források

Paraszti élet a 16. sz. elején

GERÉB László: A magyar parasztháborúk irodalma 1437-1514. Bev. Székely György. Bp. 1950, Hungária.

A gyűjtemény bőséges szemelvényanyagot közöl a 15 - 16. századi parasztfelkelések, forradalmi megmozdulások irodalmából. Beszél a parasztok "eretnkségéről" s az inkvizícióról, a tizedmegtagadás bátor tetteiről, az 1437. évi parasztfelkelésről, a 16. század eleji székely felkelésekről, s végül - a kötet nagyobbik fele - az 1514. évi nagy parasztháború történetét adja, összesen mintegy harminc korabeli szerző tollából. Ismerteti az 1514. évi jobbágytörvényeket is, amelyek évszázadokra törvényesítették a jobbágság szörnyű kizsákmányolását.

A kötetet korabeli fametszetek, rajzok illusztrálják, bibliográfiája pedig eligazítást ad a téma iránt bővebben érdeklődőknek.

GERÉB László: A hazai osztályharcok irodalma 1525-1660. Bp. 1955, Művelt Nép.

Bármilyen nagy csapást jelentett is a parasztság számára a Dózsa forradalom leverése, nem telt bele két évtized, s az elnyomott nép, melyről urai azt hitték, hogy az ellenforradalmi terrorral mindörökre elvették a kedvét a harctól, ismét felemelte a fejét. 1526-ban Bács megyében, a Tisza alsó szakaszain megjelent hadaival Cserni Jován, a fekete cár. Az osztályharc tüze fellobbant, hol a budai nép, hol a besztercei

bányászok, ismét máskor a székelyek, a hajdúk vagy a hegyaljai szegénylegények indultak harcba elorzott jogaikért.

Krónikások, politikai szakírók elfogultan, de elég terjedelmesen hírt adnak a parasztok, polgárok, városi mesterlegények, katonák követeléseiről és mozgalmairól. Egyre gazdagabb azoknak a feljegyzéseknek, dokumentumoknak a száma is, melyek már részreahlás nélkül mutatják meg a szegény nép igazát, mint Heltai fabulái és krónikái, Szkhárosi Horváth fejedelmeket ostromozó zsoldtárai.

Geréb Lászlónak az egy-egy fejezet elé írott bevezetői a történelmi helyzetet jellemzik, s elemzik a kötetben felsorakoztatott források értékét. A függelékekben közölt irodalomjegyzék azokat a műveket közli, amelyekből a dokumentumok részleteit a szerkesztő merítette.

Humanista történetírók. Antológia.
Vál. Kulcsár Péter. Bp. 1977,
Szépirod. Kiadó.
/Magyar remekírók./

A kötet a 15-16. század magyarországi latin nyelvű történeti irodalmából ad válogatást. Célja, hogy minden jelentősebb ideológiai és irodalmi irányzathól ízelítőt adjon, bemutassa a történetírók egyéniségét, vallási, politikai felfogásukat, történetírói módszereiket, stílusukat.

Az összeállítás elsősorban irodalmi szempontú, tehát nem ad teljes áttekintést a korszak eseményeiről. Az írók időrendben követik egymást,

s lehetőleg olyan részekkel szerepelnek, amelyeket saját tapasztalatuk, vagy közvetlen értesülés alapján írhattak. A szemelvények egy része most jelenik meg először magyarul. Különösen nagy jelentőségű ezek közül Forgách Ferenc forrásértékű feldolgozása a 16. sz. második felének magyar és erdélyi történetéről.

Az összeállítás a jegyzetekben röviden bemutatja a szerzőket és műveket, tájékoztat a legfontosabb tudnivalókról és az előforduló személyekről. A könyvet Kulcsár Péternek a magyarországi korabeli történetírást bemutató tanulmánya zárja.

SZERÉMI György: Magyarország romlásáról. Erdélyi László fordítását d. Juhász László. Bev. és jegyz.: Székely György. Bp. 1961, M. Helikon.

/Monumenta Hungarica 5./

Szerémi György Lajos király és János király udvari káplánja volt, tanúja a magyar állam széthullásának s egyben a nagy népi erőfeszítések korának is. Húsz esztendeig lakott Budán, előtte fiatalon a délvidéken, szülőföldjén élte át az 1514-es parasztháború eseményeit.

Krónikáját Mátyás idejével kezdi, s az 1543. esztendővel fejezi be, akorra a török szultán már elfoglalta Pécs várát, Székesfehérvárt és Esztergomot. Szerémi a történelem évtizedeinek, kora hétköznapjainak feljegyzője inkább, mint elemző történésze. Forrásanyaga másodrendű: katonák, parasztok, udvaroncok, deákok vagy

hallgatózó szolgák értesüléseit gyúrja egybe, azonban éppen ez teszi munkáját igazán érdekessé. Konyhalatin nyelven írt, de értett az események érzékletes, hatásos leírásához: Mátyás temetése, Dózsa György kivégzése, Nándorfehérvár ostroma és eleste, Lajos király halála élesen vésődnek az olvasó emlékezetébe. Találónan mondják róla, hogy ő a "latin gubában élő első népi író", aki a nép szemével látva örökítette meg kora eseményeit.

ISTVÁNFFY Miklós: A magyarok történetéből. Ford. Juhász László.
Vál., bev. Székely György. Bp.
1962, M. Helikon.
/Monumenta Hungarica 6./

A szerzőt a magyar későhumanizmus történetírójaként tartják számon: Bonfini történelmi munkáját folytatta, ékes latin nyelven, melyet a páduai egyetemen sajátított el. Méltó utóda Mátyás történetírójának nagy lélekzetű, széles társadalmi háttérrel adó, de a szereplők egyéniségét is jól jellemző munkamódszerében is.

Udvari emberként előkelő pályát futott be, egy ideig nádorként is működött. Szolgált Szigetvárott Zrínyi Miklós alatt, s ismerte a királyi udvar minden fontosabb intézkedését és cselszövényét, udvari ember létére mégis az egész nemzet szemszögéből tekintette át a 16. sz. és a 17. sz. első éveinek magyarországi történetét, nem feledkezve meg a szélesebb európai panorámáról sem.

Munkáját betegsége szakította félbe, de töredékesen is igen nagy jelentőségű volt már

korában is. Zrínyi Miklós például a Szigeti veszedelem c. hőseposzában sok részletét felhasználta a "magyar Livius"-nak nevezett Istvánffy-nak, sőt a centralizált állam kiépítésére vonatkozó elméletét is, mely Zrínyi történelmi felfogásának egyik vezéreszméjévé vált.

BRODARICS István históriája a mohácsi vészről. Ford. és jegyz. ell. Szentpétery Imre. Bp. Lampel. Hasonmás kiad. Bev. Klaniczay Tibor. Bp. 1976, Zrínyi Kiadó.

Brodarics István, az oknyomozó történetírás első magyar képviselője fényes egyházi és hivatali karriert futott be. A mohácsi csata idején már veszprémi püspök és királyi kancellár volt. Részt vett a harcban, de szerencsésen megmenekült. A csata történetét latin nyelven írta meg Zsigmond lengyel király megbízásából.

Munkája legfőbb érdeme, hogy nagy megjelentető erővel idézi fel az eseményeket, meggyőzően sorakoztatja fel a dráma kiváltó okait, és érzékeltes portrét rajzol a főszereplőkről, különösen II. Lajos királyról és a magyar sereg fővezérééről, Tomori Pál kalocsai érsekről.

A kötetecske, amelyet 1976-ban a mohácsi csata 450. esztendejében jelentetett meg a Zrínyi Kiadó, az 1903-ban Lampel Róbertnél megjelent magyar fordítás hasonmáskiadása. Olvasmánynak is nagyon érdekes munka.

Mohács emlékezete. A mohácsi csatára vonatkozó legfontosabb magyar, nyugati és török források. A csatahely régészeti feltárásának eredményei. Vál. Kiss Károly. Bp. 1976, M. Helikon.

A mohácsi csata 450. évfordulójára jelent meg a csatára vonatkozó legfontosabb magyar, nyugateurópai, török forrásokat és a csatater régészeti feltárásának eredményeit összegyűjtő kötet. Az igen érdekes és bőséges forráskiadvány nem tudományos igényű: a sokszor egymásnak ellentmondó szövegek részletes elemzésére, a csata előzményeinek, lefolyásának, következményeinek kutatására átfogóan nem vállalkozik, csupán a rövid bevezetők és a jegyzetek igazítanak el a fontosabb kérdésekben.

A kötet végén található Papp Lászlónak, a csatater neves kutatójának tanulmánya a mohácsi csatater feltárásáról. /Az 1975-ben és 1976-ban talált újabb tömegsírokról a kiadvány még nem tudósít./ A nagyon szép kiállítású könyvet számos kép, fekete-fehér és színes reprodukció illusztrálja.

SZAMOSKÖZY István: Erdély története. Vál. bev. és jegyz.: Sinkovics István. Ford. Borzsák István. Bp. 1963, M. Helikon.
/Monumenta Hungarica 7./

Szamosközy István levéltáros, tehát "szakember" történetíró, ki korának legjobb humanista szellemében, legfelkészültebb történet-

írói módszerével, az azóta elpusztult gyulafehérvári levéltár adataira támaszkodva írta meg Erdély történetét. Hányatott időben, hányatott életet élt. Heidelbergben és Padovában járt egyetemre, majd a korabeli Németország tudományos világa és Itália napfényes városai helyett a pusztuló Erdély bizonytalan esztendeit választotta. Súlyos áldozatok árán gyűjtötte, írta anyagát, ahogy egy ízben maga is felpanaszolja: "Sem élelmem, sem ruhám, sem valamiféle segítségem életem tengetéséhez nincsen."

Erdély romlásának okait nyolc pontba foglalta, s hosszasan elemezte, egyaránt ostromozva a bűnös fejedelmeket és a nemtörődöm köznépet. A kötet Szamosközy két főművének legfontosabb részeit foglalja magában: Erdély történetének eseményeit a 16-17. század fordulóján.

A Dózsa család címere

Dózsa seregének kereszties vitéze

Feldolgozások

Demnach volgt des Bludtbundts

der sich nennet eyn Türckischen Keyser gethaten / so er
vnd die seinen nach eroberung der schlacht / auff das
froit. tag Augusti nechstuergange geschicht / an vnsern
müßelbarn der Vngriſchen landtschafft: ganz vns
menſchlich getryben hat / vñ noch teglich thut.

Német újságlap illusztrációja a mohácsi csatáról

BARTA Gábor: 1514. Bp. 1972, Ifj.
Lapkiadó.

A kötet Dózsa György születésének 500. évfordulójára jelent meg. A szerző célja: tömören bemutatni az addigi kutatásokat. Korabeli krónikákra, a polgári történetírás java termésére és a marxista feldolgozásokra támaszkodva vázolja fel a 15. századi Magyarország gazdasági, társadalmi, politikai állapotát, a nemes-jobbágy ellentétek éleződését, a paraszti terhek növekedését.

Megismertet a felkelés előzményeivel, követi a parasztháború történetének főbb mozzanatait, a megtorlás eseményeit. Végül összefoglalja a felkelést elemző korábbi tanulmányok főbb gondolatmenetét is. A kötetet korabeli metszetek és irodalomjegyzék egészíti ki.

BARTA Gábor - FEKETE NAGY Antal:
Parasztháború 1514-ben. Kiad. a
Magyar Tudományos Akadémia Törté-
nettudományi Intézete. Bp. 1973,
Gondolat.

A történelmi monográfia a magyar történetírás legújabb eredményeit összegezi valamennyi napjainkig rendelkezésre álló forrás, feldolgozás adatai alapján. A szerzők a korai európai politika, a gazdaság- társadalom- és hadtörténet oldaláról, a kor szellemi és erkölcsi életébe ágyazva, lehető teljességgel tanulmányozzák tárgyukat. A kötet a nem történész olvasó számára is lebilincselően érdekes. Alapos függelékapparátus egészíti ki: térképek, időrendi táblázat, részletes forrásjegyzék, név- és helymutató, valamint korabeli térképek.

HEGEDŰS Géza: Így élt Dózsa György.
Életrajz és antológia. Bp. 1972,
Móra Kiadó.
/Így élt.../

Az időközben népszerűvé vált sorozat első kötete az 500 éve született Dózsának állít emléket. Életének bemutatása az Ali béggel való párviadal leírásával indul, majd inkább a történelmi események kerülnek előtérbe: a kereszteshadjárat szervezése, az Európában uralkodó elviselhetetlen földesúri elnyomás, maga a parasztháború, majd az ellenforradalom.

A második rész irodalmi szemelvénygyűjtemény: Taurinus István hőskölteményétől kezdve, mely ugyan az urakat dicsőíti, de nem tagadja Dózsa vitézségét, Eötvös nagylélekzetű történelmi regényén keresztül Petőfi, Ady Dózsa-versein át egészen Illyés drámai művéig. A kötet gazdag illusztrációs anyaggal, korabeli metszetekkel és Derkovits Gyula rajzaival egészül ki.

NEMESKÚRTY István: Önfia vágta sebéit.
Krónika Dózsa György tetteiről. 3.
kiad. - Ez történt Mohács után. 3.
kiad. - Elfelejtett évtized. 2.
kiad. Regények. Bőv. és átd. kiad.
Bp. 1975, Magvető.

A kötet együtt közli a szerző korábban önállóan is megjelent három történelmi esszéjét. Írásai nem véletlenül kerültek az érdeklődés központjába, s váltottak ki szenvedélyes vitát írók és történészek körében.

Nemeskürty mondanivalója s előadása is eltér a hagyományostól. Kiindulópontja, hogy "másként is történhetett volna", sőt sok minden másként is történt, mint ahogy a történetírás látja. Más tényekre helyezi a hangsúlyt, új összefüggésekre hívja fel a figyelmet, s eközben az elmúlt korok eseményeit sajátos közvetlenséggel eleveníti meg. Érvelésének módja, sodró stílusa a szépirodalmi feldolgozás eszközeivel mutat rokonságot.

Az első esszé a Dózsa György-féle parasztfelkelésről szól. A második /Ez történt Mohács után/ a mohácsi csatavesztéstől János király haláláig eltelt 15 esztendő történetét tekinti át./Megjelenésük időrendjében ez a szerző legelső esszéje, első kiadása 1966-ból való./

Az "Elfelejtett évtized" annak a tíz esztendőnek a krónikája, amikor Fráter György, az önálló erdélyi állam megalapítója kísérletet tesz a három részre szakadt ország egységének helyreállítására. A kísérlet elbukik, György barátot Ferdinánd meggyilkoltatja. A török támadást indít az ország ellen, s hogy az nem sikerül teljesen, nagyrészt Eger vára hős védőinek köszönhető. Mohács után huszonhat évvel megkezdődik a török hódoltság kora.

A három tanulmányt egybefogó, átdolgozott kötet a szerző módszerét kifejtő előszóval és egy új fejezettel bővült. A szerző így vall írói szándékáról: "Bizonygassam, hogy szeretem hazámat? Ha nem szeretném, nem szakadt volna ki belőlem ez a fájdalmas kiáltás. Elegendő harc, hogy a múltat be kell vallani..." - írta József Attila. Ehhez és a költő Zrínyi Miklós tanácsához tartom magam. „Ha a magunk fogatkozásait megismerjük elébb, könnyebben az orvosságot is fellelhetjük azután...”

SZAKÁLY Ferenc: A mohácsi csata. Bp.
1975, Akad. Kiadó.
/Sorsdöntő történelmi napok 2./

A szerző a mohácsi csatavesztés mélyebb összefüggéseit igyekszik megvilágítani. Eseménykrónika helyett az előzmények felderítésére, a politikai, hadi és gazdasági helyzet távlatos bemutatására helyezi a fő hangsúlyt: Nándorfehérvárról szinte több szó esik, mint a mohácsi csatáról. Meggyőzően bizonyítja, hogy: "... Mohács nemzedéke a reflexek öntudatlan kényszerével ismételt egy sor olyan hibás védelmi mozdulatot, amelyet őseitől örökölt". Tények seregét sorakoztatja fel annak a folyamatnak a bemutatására, amely feltartóztathatatlanul vezetett a délvidéki várrendszer megbontásától a teljes vereségig.

A nagyon érdekesen, olvasmányosan megírt munkát térképek, korabeli képek másolatai egészítik ki.

PERJÉS Géza: Az országot szélére vetett ország. A magyar állam fennmaradásának kérdése a Mohácstól Buda elestéig tartó időben. Bp.
1975, Magvető.
/Gyorsuló idő./

A tanulmány szerzője tizenöt esztendő, az 1526-tól 1541-ig tartó időszak történetéből ragad ki olyan mozzanatokot, amelyek közelebb visznek Mohács tragédiájának felderítéséhez. Eddig mellőzött levéltári anyagok, török források alapján bizonyítja, hogy Szulejmán érdekei nem az ország feldarabolását, hanem annak Erdéllyel való összetartását kívánták. Egyezkedő, sőt engedékeny magatartása a királlyá választott Zápolya Jánossal az oszmán birodalom érdekeit szolgálta: a földrajzi

távolság, az anyagi gondok egyaránt a török fenntarthatóság alatt álló, ám a viszonylag független Habsburg-ellenes magyar államiság mellett érveltek.

Végül is a magyar vezetőréteg szűkkeblűsége, politikai rövidlátása vezetett a tragédia kiteljesedéséhez. Mindennek persze számos összetevője volt: az ország leromlott gazdasági állapota, a "német" közelsége, a nemesség politikai analfabetizmusa stb.

A széleskörű ismeretekre valló, népszerűen fogalmazott könyv érdekes adatokkal, merész következtetésekkel lepi meg olvasóit.

HEGYI Klára: Egy világbirodalom végvidékén. Bp. 1976, Gondolat.

/Magyar história./

1541-gyel a középkori Magyarország másfél évszázadra a török birodalom legtávolabbi európai tartományává vált. Ennek a történelmi időszaknak fontos társadalmi-gazdasági-kulturális kérdéseit, mindennapi életét elemzi a szerző.

Milyen változásokat hozott a hódítás az országban? Hogyan éltek a Habsburg és török kettős nyomás alatt a városok és falvak lakói? A törökök világa c. fejezet a hódítók életével, kultúrájával, a hódítás lélektanával ismerteti meg az olvasót. Megismertet a katonai megszállás, a polgári berendezkedés, a törökké lett városok lakosságának gazdasági és szellemi életével. Megmutatja a szerző a másik oldalt is: tényekkel igazolja, hogy a korabeli magyar szellemiség a kettős uralom nyomában is próbált és tudott önálló maradni.

A kötetet irodalomjegyzék, kronológiai áttekintés, képek, térképek jegyzéke, a török szavak jelentésmagyarázata, s értékes korabeli metszetek, képek egészítik ki.

KÁLDY-NAGY Gyula: Harács-szedők és ráják. Török világ a XVI. századi Magyarországon. Bp. 1970, Akad. K. /Kőrösi Csoma kiskönyvtár 9./

A szerző célja: objektív képet adni a török hódoltság sok legendát és ellenmondást hordozó korszakáról. Művének mintegy negyedét a török birodalom kialakulásának szenteli. Megismertet a "vérben és vasban" születő birodalom kül- és belpolitikájával, hódító harcaival és belső viszonyaival. A történelmi előzmények után az 1500-as évek török világába, a megkésve feudalizálódó, nagyrészt még nomád pásztorkodást folytató törökök mindennapi életébe nyújt betekintést.

A kötet terjedelmesebb része a magyarországi török hódoltság első századával foglalkozik. A sorsdöntő hadi események rövid áttekintése után elsősorban a magyarságra háruló gazdasági terhek hatását vizsgálja, elsődleges forrásokra: korabeli pénzügyi kimutatásokra, krónikák, utazók beszámolóira támaszkodva. Művét forrás-, irodalomjegyzék, valamint a török szavak jegyzéke egészíti ki.

LENGYEL Balázs: A török Magyarországon. Magyarország a XVI.-XVII. században. Bp. 1971, Móra Kiadó. /Képes történelem./

A szerző a mohácsi csatavesztéstől a török uralom végét jelentő karlócai békéig követi nyomon Magyarország sorsának alakulását. Martinuzzi éjszakáját ugyanolyan érzékletesen, hitelesen varázsolja elénk, mint Buga Mihály Duna-menti jobbágy

hétköznapjait. Utóbbinak és leszármazottjainak szerepeltetése igazi írói lelemény: történetükön át bepillantunk a korabeli falvak életébe is.

A novellisztikus részletek és elemzések, eseménysorok váltakozása szerencsésen egyesíti a krónikák, történelmi regények, tanulmányok "jó tulajdonságait": többsíkú ábrázolást tesz lehetővé. Az eleven stílus, meggyőző előadásmód valóban élvezetes olvasmányá avatja a gazdagon illusztrált kötetet, amelyet időrendi táblázat is kiegészít.

TAKÁTS Sándor: Bajvívó magyarok.

Képek a törökvilágból. Vál. és bev.
Réz Pál. 2. kiad. Bp. 1963, Móra
Kiadó.

A fennmaradt korabeli levelek és dokumentumok felhasználásával "tudós regénnyé" kerekítve a 16-17. század "bajvívó" magyarjainak életét-halálát, e két vérzivataros század végét eleveníti meg Takáts Sándor könyve.

A legnagyobb rész a küzdő vitézeknek jut elapon, hiszen a vitézi élet nyomta rá bélyegét az egész korra. A végváriak nagyon kevés zsoldot kaptak, s ezt is késve, így mivel teljesen magukra voltak utalva, egymást követték a portyázások és lesvetések, amelyektől bőséges zsákmányt reméltek. Sok híres portya és lesvetés történetét beszéli el a szerző, s kiváló portrét rajzol a legnagyobb hősről, köztük Török Bálintról, Thury Györgyről, Zrínyi Miklósról.

A 24 fejezet mindegyike egy-egy külön tanulmány, s nem mind harci témájú. Szokásokról, divatról ad számot az egyik, katonákról a másik. Megis-

merhetjük belőle a török-magyar kertművelés jelentőségét, a régi magyar diákéletet, a "muzsikások" sorsát, azt, hogyan hajtották ki vám nélkül, "szöktetéssel" az állatokat Magyarországról - és még sok mindent a hódoltság korából. Sokhelyütt forrásokat idézve, mégis a széppróza nyelvén, élvezetes stílusban írott olvasmány.

LENGYEL Dénes: Magyar mondák a török világból és a kuruc korból. Bp. 1975, Móra Kiadó.

A közel 250 mondát egybegyűjtő kötet hű tükre a 16-17. század háború, osztályharc, török és német pusztítás jellemezte viharos történelmének.

Számos eredetmagyarázó monda mellett - amelyek egy-egy vár, címer, vagy sírhely történetét beszélnek el - a kötet anyagának jelentős részét a hősök, vitézek pályafutásáról szóló közmondák teszik, amelyek a kornak három kiemelkedő alakja körül egész mondakörre tágnak /Dózsa, Zrínyi, Rákóczi/.

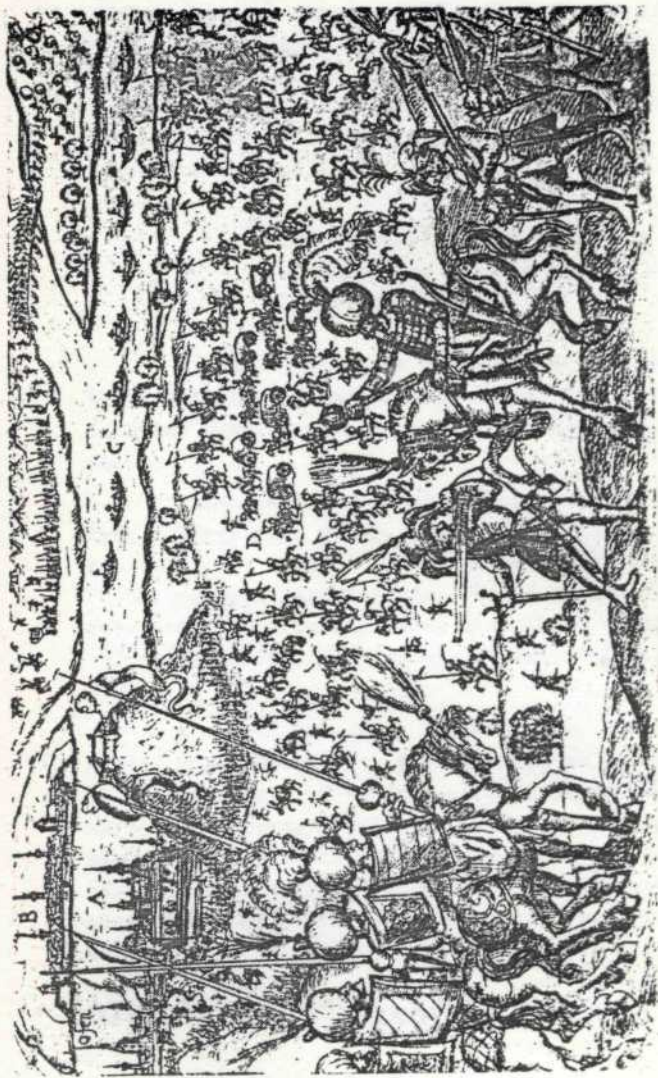
A szerző nemcsak a történetírók, krónikások gazdag anyagából merít, felhasználja az emlékiratokat, néprajzi gyűjteményeket és a népmondák anyagát is, ragaszkodva a hitelességhez, igyekezve megőrizni az eredeti minden szépségét. Kötetét értékes utószó, a függelékben időrendi tájékoztató, magyarázó jegyzetek egészítik ki, s korabeli képek, metszetek és és rajzok díszítik.

Regények

A Dózsa forradalomtól

Buda elestéig

Török hadak felvonulása Buda alatt

**ÖTVÖS József: Magyarország 1514-ben.
Történelmi regény. Bev. Sőtér Ist-
ván. Bp. 1972, M. Helikon - Szépi-
rod. Kiadó.**

/Ötvös József művei./

Kemény Zsigmond művei mellett a 19. század legnagyobb hatású történelmi regénye, egyben írójának egyik legkitűnőbb - s legolvasmányosabb - műve. Ötvös gondosan tanulmányozta a történeti forrásokat, s teljes körképet ad: "felvonultatja előttünk a városi polgárokat, a kézműveseket és iparosokat - a szappanfőzőt, a mészárosot, a kereskedőt -, néhány vonással életre kelti egy-egy jobbágyasszony sorsát, szenvedéseit, megszólaltatja a huszita parasztot - s ezekből a történelmileg és egyénileg egyaránt hiteles típusokból szerkeszti meg azt a tömeget, melynek érzései, indulatai, cselekedetei 1514 valóságát, lényegét alkotják". /Sőtér István/

Az eseményeket Dózsa nemessé avatásától egészen a parasztháború bukását követő országgyűlésig követhetjük nyomon, ahol örök rabság láncait kovácsolták a jobbágyokra. A nagy történelmi alakok mellett - a Dózsa testvérek, Mászáros Lőrinc, Telegdi, Bakács, Zápolya stb. - a cselekmény előterében mozgó költött alakok ábrázolására is nagy gondot fordít a szerző. Két tragikus szerelmi történet szálai szövődnek össze a történelmi eseményekkel: a polgári származású Szálerei Klárinak Ártándi Pál iránt érzett emésztő lobogású szerelme, s Orbán, a művelt jobbágyfiú szelíden makacs, de végzetesen hiábavaló vonzódása Telegdi Fruzsinnához.

FEHÉR Tibor: Hold a Tisza felett.

Regény Dózsa Györgyről. Ill. Szász
Endre. 2. kiad. Bp. 1972, Móra
Kiadó.

Az ifjúsági regény két jobbágysorból származó testvér élettörténete kapcsán eleveníti fel az 1514-es parasztháború eseményeit és György vitéz legendássá nőtt alakját. A két jobbágyfiú környezetében feltűnik a kornak valamennyi számottevő alakja, neves és névtelen hőse.

Kiss Mihály deák lesz, majd a parasztháború leverésében jelentős szerepet játszó csanádi püspök kancellistája, Péter öccse pedig paraszti munkát végez a főpap egyik birtokán. Péter bosszút áll apjuk erőszakos és igazságtalan haláláért, s menekülni kényszerül. Végvári vitéznek áll Dózsa nándorfehérvári seregébe, Mihályt pedig elcsapja Csáky püspök. A kancellista Itáliába kerül, s a pápai trónusra pályázó Bakócz érsek szolgálatába szegődik. Budán találkozik ismét a két testvér, s öccse szavára Mihály is a keresztesvezérré kinevezett Dózsa táborához csatlakozik. Végigharcolják és szenvedik a parasztháború hadjáratait, s tanúvá lesznek a nemesség kegyetlen megtorlásának.

GERGELY Sándor: Dózsa György. Történelmi regény. Bev. Bölöni György.
Ill. Pór Bertalan. 5. kiad. Bp.
1966, Szépirodalmi Kiadó.

1. köt. Úriszék
2. köt. A nagy tábor
3. köt. Tüzes trónus

Gergely Sándor hosszú ideig foglalkozott az 1514-es parasztfelkeléssel. Már 1929-ben tanulmányt

írt a Dózsa-forradalomról. Trilógiájának első két kötete Moszkvában, a 30-as években jelent meg először, az utolsó kötet itthon, 1948-ban. Műve az első nagylélekzetű, komoly marxista szemlélettel megírt történelmi regény. Az író hatalmas szereplőgárdát mozgat. Az események gyújtópontjában azonban mindig a politikai történet áll, ennek rendeli alá egyes szereplőinek történetét.

Az Úriszék a Mátyás halála utáni feudális anarchia ábrázolásával a parasztfelkelés okait világitja meg. Cselekményét Kanizsai János földesúr dunántúli birtokára helyezi az író, s a möcsényiek történetén keresztül érzékelteti, hogyan érlelődik a parasztekkeseredése végül is forradalommá.

A forradalom tulajdonképpeni története a második kötetben indul meg. Rákoson gyülekeznek a török ellen induló kereszteshadjárat résztvevői. Az úr és paraszt ellentétek odáig éleződnek, hogy a két osztály életre-halálra szembefordul egymással.

A Tüzes trónus Dózsa seregének diadalmas útját beszéli el Ceglédtől Temesvárig és a végső csatavesztés tragikus történetét. Ez a regény legsikerültebb kötete: feszült helyzetek, árulások, orgyilkosságok és izgalmas események sodorják magukkal az olvasót.

GYÓRY Dezső: Két végzetes korona.
Történelmi kisregények. Bp. 1973,
Szépirod. Kiadó.

A Vérehulló szerelem c. gyűjtemény átdolgozott kiadása.

A címadó kisregény a Dózsa parasztfelkelés leverése és a mohácsi csatavesztés közötti időbe ve-

zeti el az olvasót. Felidézi a nemesség rettentő bosszúját és az országban uralkodó széthúzást. A két "végzetes koronát" II. Ulászló és II. Lajos viseli. Körülöttük élnek és pazarolják felelőtlenül az ország javait a főurak és püspökök. Az udvar életét Jedviga, egy lengyel származású udvarhölgy kalandjain keresztül ismerjük meg.

"A vérvörös Vág" főhőse Zrínyi Miklós. Háromhetes fővezérségének, csallóközi diadalainak története a regény meséje. "A ruhaszárító csillag" elsősorban a gömöri parasztság történetével ismereti meg olvasóit.

SZABÓ Pál: A nagy temető. Történelmi regény. Bp. 1972, Kossuth Kiadó.

Szabó Pál szinte írói indulásától kezdve készült Dózsa-regényét megírni: főművének szánta. A harmincas években el is készült a regény, de csak 1947-ben jelent meg.

A cselekmény az 1500-as évek elején indul és a parasztháború bukásával ér véget. Egy évtized történelmén keresztül ad átfogó és jellemző képet az ország, különösen Erdély helyzetéről a palotáktól a jobbágykunyhókig. Főleg a parasztséget ábrázolása hű és mély átélésű.

A regény középpontjában Dózsa áll. Szabó Pál Dózsa - a megszokott ábrázolásoktól eltérően - nem rendkívüli ember. Csak bátorságával, igazságszeretetével, a nép megbecsülésével emelkedik ki kortársai közül. A keresztések vezére a forradalom tüzeiben edződik a nép igazi vezetőjévé. A felkelés bukása után olyan lett az ország, mint egy nagy temető. A regény végkicsengése

mégis bizakodó. A feladat: "Örökkön folytatni dolgainkat, mindaddig, míg csak nyomorúság lesz a földön. Mert él az igazság, és előbb-utóbb elkövetkezik".

TABÉRY Géza: Vértorony. Történelmi regény. Robotos Imre utószavával. Bukarest, 1971, Kriterion.
/Romániai magyar írók./

Tabéry műve először 1929-ben. Kolozsvárott jelent meg, s nagy visszhangot, heves vitákat váltott ki. Nem a szokványos történelmi regények közül való. "Sajátos Dózsa-mű; benne lobog Dózsa szelleme, de egyszer sem tűnik fel lapjain Dózsa alakja... A mű kitűnően érzékelteti, hogy a felkelés nem egyetlen személyiség varázsának, vezető talentumának tulajdonítható, hanem ellenállhatatlanul benne feszült a kor hangulatában; a sok évszázados keserűség feltartóztathatatlanul pusztított még önpusztítás árán is". /Robotos Imre/

A szerző bemutatja a 16. sz. elejének neves történelmi alakjait, elvezet a reneszánsz Firenzébe, a Mediciek és Fuggerek üzleti világába és műkincsei közé, felidézi a pápai udvar intrikáit, Lucrezia Borgia tivornyáit, Savanarola máglyahalálát, Bakócz, Werbőczy, Vitéz János alakját. A valóság kendőzetlen, olykor kegyetlenül nyers bemutatása romantikus meseszövéssel párosul.

KRUDY Gyula: Mohács. Történelmi regény. Utószó: Barta András. Bp. 1967, Szépirodalmi Kiadó. /Olcsó könyvtár./

A Mohács a "Három király" címen együtt is megjelent regénytrilógia első része. Az önállóan is élvezhető regényeket közös főhős, Mária osztrák hercegnő, II. Lajos király feleségének alakja kapcsolja össze.

Az első rész 1926-ban, a mohácsi csatavesztés négy századik fordulójának évében keletkezett. Mária fiatal lányként kerül az országba. Idegenkedik a magyaroktól, riasztják a "hagymaszagú", nagyhangú, mohó főurak. Egyetlen megértő barátira talál ebben a neki oly furcsa, nyomasztó világban: férjére, az "árnyák-király"-ra, aki hasonlóképpen gyorsan felismeri a sorstársat Máriában. Közösen szenvednek az országlási gondoktól, anyagi nehézségektől. Vadászatra szöknek a tanácskozó-perlekedő nagyurak elől, pompás étkezésekbe fojtják rettegéseiket, különös emlékekkel átszőtt legendavilágot teremtenek maguknak. A mohácsi csata azonban elragadja Máriától ifjú férjét.

A jellegzetesen krudys álomvilág a történelem fényében különös jelentőséget kap. Lajos és Mária alakjából nemcsak a minden anyagiságon, mohó önzésen felülemelkedő tisztaság sugárzik; sorsuk azt is példázza: ez a belső elzárkózás kívül rekeszt az életen, tehetetlenné tesz a történelemmel szemben.

KRUDY Gyula: Festett király. Történelmi regény. Utószó: Szabó Ede.
Bp. 1968, Szépirod. Kiadó.
/Olcsó könyvtár./

Az önmagában is kerek egész regény a Három király c. regénytrilógia második része. A cselekmény a mohácsi csata és a királyválasztó országgyűlés közötti időben játszódik, 1526 őszen. A szörnyű pusztulás után Mária Pozsonyba menekül. Szegénységben él, mégis ellenáll a dúsgazdag Zápolya számtalanszor ismételt kivánságának, nem nyújtja kezét a "festett király"-nak, hanem, mint a Habsburg családi politika hűséges kiszolgálója, szívós akarattal munkálkodik azon, hogy fivére, Ferdinánd számára megszerezze a magyar trónt.

Az író mesteri portrét fest az egykori Dózsa-égető, gőgös és betegesen indulatos Zápolyáról, a nádorról, a két tábor szinte minden jelentős személyiségéről - s közben láthatjuk, hogy e sok hitvány, pénzért, hatalomért marakodó önző és felelőtlen nemes jóvoltából hogyan vész el kézenközön az ország.

KRUDY Gyula: Az első Habsburg. Történelmi regény. Utószó: Réz Pál.
Bp. 1969, Szépirod. Kiadó.
/Olcsó könyvtár./

A ciklus utolsó darabja "Az első Habsburg". A regény központi eseménye a pozsonyi királyválasztás. Mária királyné elérte célját, sikerült Ferdinánd öccsét magyar királlyá választatni. Székesfehérváron Podmaniczky - nyitrai püspök, aki

egy évvel azelőtt itt koronázta királlyá Szapolyait - most az első Habsburg fejére helyezi az "angyalí koroná"-t. /Ez volt az utolsó koronázás Székesfehérvárott./ Itt végződik a regénytrilógia is; a templom karzatán gyászruhában, fátylakba burkolódzva az özvegy királyné, Mária búcsúzik Magyarországtól.

HEGEDÜS Géza: Hajnal a tárnák fölött. Történelmi regény. Bp. 1952, Ifj. Kiadó.

A regény az 1525-ös besztercebányai bányamozgalom története. Az író megjeleníti a mohácsi vész előtti ország haláltáncát, a főurak és a tollasodó középnemesek népnyúzását, marakodásukat a hatalomért. Az anarchia egyik legszembetűnőbb jelét, a mind szemérmetlenebb pénzrontást emeli ki különösen. A rossz pénzzel fizették ki a Thurzó-Fugger-bányák munkásait is, akik végső elkeseledésükben abbahagyták a munkát. A "lázadást" a Werbőczivel odasiető királyi csapatok verték le, a vezetőket kivégezték.

A nemesi történetírás nem jegyezte fel a bátor bányászok nagy részének nevét, az írói képzelet formálta őket hús-vér alakokká. A gyűlölt urak - Thurzó, Werbőczy, Dóczy - nevét jól ismerjük a történelemből.

ORDAS István: A fekete cár. Történelmi regény. Ill. Benkő Sándor. Bp. 1974, Móra Kiadó.

Két hónappal a mohácsi csatavesztést követően indul a regény. Az oszmán had elvonult, or-

szágrésznyi területet változtatva pusztasággá. Lajos király holttestét nem találták meg; a földesurak legfőbb gondja, ki lesz Magyarország királya.

Ebben a történelmi helyzetben lép színre a szerb származású Cerni Jovan, Zápolya vajda volt lovásza, aki a történet kezdetén már hétezer ember, a török elől menekülő szerbek, románok, magyarok földönfutó népének választott vezetője. Oldalán egy hajdani szerzetessel, a fanatikus Vaszilij atyával indul el Dózsa útján. Egy év sem kell, s nagyobb erőt vonultatnak fel ellene a megrémült földesurak, mint a török ellen. Az 1527-es szlavóniai parasztfelkelést leverik. Hatvanezer magyar és szerb vitéz porlad a föld alatt - mindazok, akik megvédehették volna az országot a török ellen. Ferdinánd zsoldosai megérkeznek Itáliából; az önálló és oszthatatlan magyar királyság véget ér.

KEMÉNY Zsigmond: Zord idő. Történelmi regény. Bp. 1968, Szépirod.

Kiadó.

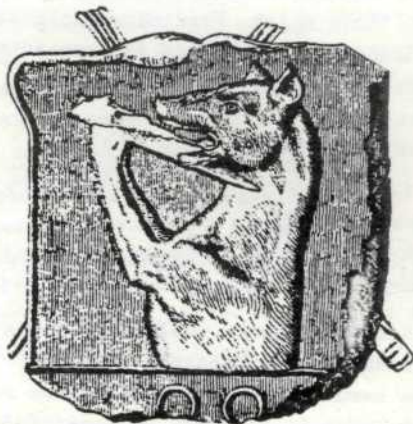
/Kemény Zsigmond művei./

Kemény Zsigmond utolsó regénye a Mohács utáni anarchikus évtizedekben játszódik. Buda török kézre kerülésének, az ország három részre szakadásának, nemzeti fejlődésünk megtörésének okait vizsgálja az író.

A cselekmény gerincét két fiatalember életútjának párhuzamos története adja: a költői alkatú Komjátí Eleméré és a félelmetes eszelősség-

gel célratörő Barnabás diáké. Mindketten Dórába, Deák Dániel lányába szerelmesek, s ez a szerelem feltartóztathatatlanul pusztulásba sodorja őket. Komjáti Elemért féltékenységből és bosszúból lefejezteti a törökök oldalára álló ellenfele, aki ezzel saját halálát is előidézi.

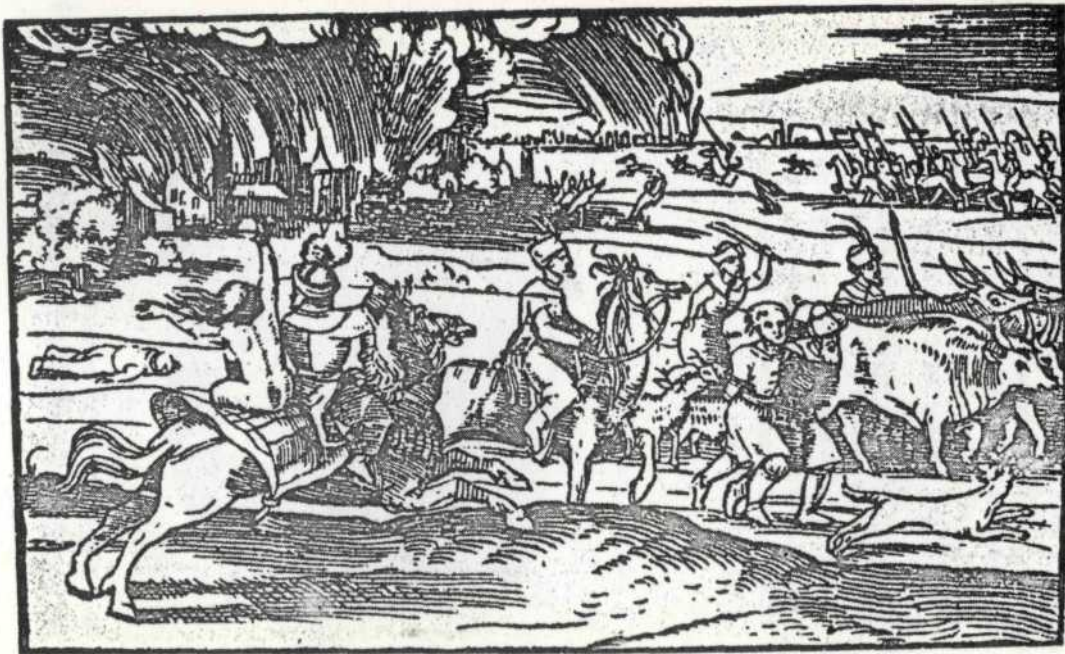
A regényben a hősök drámája az ország romlásának megdöbbentő képével társul. A törökök Buda elfoglalásával elérik céljukat, és sem Werbőczy illuzórikus török-barátsága, sem Martinuzzi diplomáciai sakkhúzásai nem menthetik meg a német és török hatalom szorításában vergődő országot.

Tomori Pál címere

Regények

Török hódoltság-végvári harcok

A török égeti, dúlja a falvakat, rabszíjon
hajtja el a lakosokat

BARABÁS Tibor: Végvári legenda. Történelmi regény. Ill. Györy Miklós.
Bp. 1974, Móra Kiadó.
/Delfin könyvek./

A török időkben játszódó történet főhőse Pethő Miska. Mikor a törökök elfoglalják szülővárosát, Újvárt, néhány hónapos korában árván marad. Egyik jólelkű szomszédja, Balajti Gáspár csizmadiamester saját gyermekeként neveli fel. Később Kecskeméten, egy öreg csizmadiánál tanulja tovább a mesterséget. Az értelmes fiú azonban nem elégszik meg ennyivel. Megkér egy idősebb diákot, hogy tanítsa őt latinul, törökül és más hasznos dolgokra. Így rövid idő múlva ő kerül tolmácsnak a kecskeméti aga mellé.

Amikor a mesterlevelét megkapja, hazaindul Újvárra, hogy feleségül kérje Piroskát, de a menyasszonyt éppen esküvője előtt rabolja el a bitortló török. Nagy hajsza kezdődik, amely végül a furfangos és bátor Pethő Miska diadalával ér véget. Az eseményekben gazdag, szórakoztató történet első sorban a fiatal olvasókhöz szól.

BRESZT Borisz: Balassi Bálint.

Dévay Miklós deák krónikája Nagyságos Gyarmathy Balassi Bálint úr viszontagságos életéről, vitézi tetteiről és hősi haláláról. Életrajzi regény. Bp. 1974, Magvető.

Az életrajz krónikása Dévay Miklós, "aki sok évtizeden át a híres nevezetes Gyarmathy Balassi família szolgálatában állt mint deák és

prókátor". A szerző tekintélyes dokumentumanyag birtokában idézi fel a végvári harcok korának Magyarországot. Születésétől kezdve kíséri végig Balassi életútját egészen Esztergom ostromlott falai alatt bekövetkezett hősi haláláig. Színesen eleveníti meg a hazáját és birtokát karddal és furfanggal védelmező, a kalandokat kedvelő főúr összetett egyéniségét. Igyekszik megmutatni, hogy Balassi nemcsak nagyszerű katona, aki - akárcsak az általa megénekelt végvári vitézek - "az jó hírt, névért s az szép tisztességért" mindent hátra hagy, hanem "egyben nagy tudományú férfiú és a versszerzésben igen hatalmas" is volt.

A végig izgalmas, fordulatos életrajzi regény a kor művészi felidőzésén túl Balassi költészetében is kitűnően kalauzol, bemutatva a költő életének és műveinek összefüggéseit.

DIENES András: Bogács hadnagy.

Balassi Bálint regényes életrajza.
Ill. Győry Miklós. Bp. 1962, Magvető.

Dienes András "patetikus novellá"-nak nevezi kisregényét, melyben - anélkül hogy hőst néven nevezné - Balassi életének utolsó hónapjait eleveníti meg. Könyve 1944-ben jelent volna meg, Magyarország német megszállása miatt azonban erre már nem kerülhetett sor, s végül csak a szerző halála évében adták ki.

A magyarul Danczkának nevezett Gdansk alatt találkozunk először a bujdosó Balassival és fegyvernökével Curzolari Márkkal. A szolga sem

egészen képzelt alak: Balassi egyik levelében megemlékezik "az Márkus"-ról, aki "Galemus szabású", tehát az orvoslásban is jártas, tudományos műveltségű vagy inkább tudóskodó ember lehetett. Az utolsó fejezet a szolga elbeszélése arról, hogyan talál rá már haldokló gazdájára az esztergomi ostromtáborban.

Miért Bogács hadnagy a regény címe? A szerző így válaszol kérdésünkre: "Szabó Lőrinc egyik verse indított erre a hasonlatra, a Szamártövis, mely a lila tollforgós, bozontos vértbe öltözött virágról szól, aki mintha tudna valamit, mit 'nem tudnak csak sasok és katonák'..."

FEKETE István: A koppányi aga testamentuma. Történelmi regény. Ill. Csergezán Pál. 7. kiad. Bp. 1971, Móra Kiadó.

A népszerű ifjúsági regény először a harmincas években jelent meg. A cselekmény időpontja 1586. A végvári vitézek kalandos, hősiес minden napjait festi le, azt az időszakot, amikor fegyverszünet van, de mint Balassi írja: "... csak jókedvükből is, vitéz próbálni indul".

Egy fiatal végvári hadnagy, Babócsai László, hogy elégtételt vegyen apja haláláért, kihívja vitézi párbajra az apját megölő Oglu basát. Oglu lesz a vesztes, meghal, és vitéz ellenfelére hagyja minden kincsét, gondjaira bizza egyetlen leányát. Hogy védi meg a kincset a szomszéd vár pénzsóvár német zsoldosaitól, hogyan zajlik a végvári élet - ezt mondja el rendre, színesen és érdekesen az író.

FEHÉR Tibor: A félhold árnyékában.

Történelmi regény. Ill. Gyóry

Miklós. Bp. 1973, Móra Kiadó.

/Delfin könyvek./

A romantikus ifjúsági regény cselekménye a mohácsi csata után kezdődik. Hubiár aga zsákmányszerző portyára indul. Csapatai egy magyar főúr udvarházát és faluját támadják meg. Mindenkit felkoncolnak, a gyermekeket rabszíjra fűzik. A várúr kisfiát az aga magával viszi, Kurtnek nevezi, és hitű mohamedánt nevel belőle. A fiú kijárja a jani csár iskolát és bátorságát is bizonyítja Perzsiában. Megment egy pasát, s jutalmul a Héttorony főtisztjévé nevezik ki. Itt barátkozik össze Nyáry Lőrincsel, a Héttoronyban raboskodó szolnoki várkapitánnyal.

A fiatal agában régi emlékek ébrednek: feldereng a régi udvarház, egy barna asszony képe, az égő falu, a halálsikoltások. Nyáry Ilonka iránt fellángoló szerelme - a lány fiúruhába öltözve, a követ kíséretében érkezik Isztambulba - végleg eldönti Kurt hovatarozását. Ilonka apját kiszabadítva egy olasz kalmár hajójával Magyarországra indul.

GÁRDONYI Géza: Egre csillagok. Bőrnemissza Gergely élete. Történelmi regény. 15. kiad. Bp.-Uzsgorod, 1976, Móra Kiadó-Kárpáti Kiadó.

Az Egre csillagok 1899-ben egy napilap hasábjain látott először napvilágot, folytatásokban. Két év múlva könyvalakban is a közönség kezébe ke-

rült, s azóta az olvasók hatalmas táborra ismertete és szerette meg.

Óriási előkészítő munka előzte meg a regény megírását. Gárdonyi nemcsak forrásmunkák tömegét tanulmányozta; bejárta mindazokat a vidékeket is, ahol az Egri csillagok játszódik, még Isztambulban is megfordult.

A regény első három része a Mohács utáni Magyarország korrajza, a negyedik és ötödik rész mutatja be Eger védelmének előkészítését s magát az ostromot. Főhőse a jobbágyszármazású Bornemisza Gergely: az ő egyéni vitézi vállalkozásai - gyermekkorában már szökése a töröktől, majd Török Bálint kiszabadítására tett kísérlete - és végül az egri vár védelmében kifejtett hősi harca áll a regény középpontjában. Gergelyt az író a legszebb tulajdonságokkal ruházza fel, bátor és erős, vitéz és leleményes, szereti övéit, gyűlöli az ellenséget. Rajta kívül felejthetetlenek a regény többi alakjai is: Dobó, Mekcsey, a rokkant Cecey és lánya, a várvédők, az árulók és az ellenség, a támogatást hiába ígérgető főurak és főpapok.

HEGDŰS Géza: A fekete ember históriája. Regény. Bp. 1953, Ifj. Kiadó.

A regény a Karácsony György-féle törökellenes-antifeudális felkelés története. A felkelés 1570-ben bontott zászlót antitrinitárius vallási jelszavakkal. A várt ezeréves birodalom eljövetele azonban földet és igazságot ígért, célja pedig a török kiűzése volt, hogy a felszabadított területeken földhöz juthasson a paraszt.

A nagyerejű, óriástermetű, de gyermeki szelídségű Karácsony zászlaja alá gyűltek a falvak szegényei és a debreceni nincstelenek. Már első sikereik megdöbbenetették az urakat, s összefogott ellenük magyar úr, német zsoldos és török szpáhi. A parasztsereget leverték, Karácsonyt a civisek lefejezték Debrecen piacán.

Karácsony ifjú éveinek története az író képzeletének szülötte, költött alak menyasszonya, Kardos Anna is. A hiteles történelmi alakok és események is élénk színekkel elevenednek meg a könyv lapjain, igen emlékezetes például a Méliusz Juhász Péter és Dávid Ferenc közti híres disputa.

HUNYADY József: A kék hegyek kapitánya. Történelmi regény. 3.kiad.
Bp. 1974, Kossuth Kiadó.

A regény hőse id. Zrínyi Miklós, a szigetvári hős. Legelőször tízéves korában találkozunk vele, mikor apja a vitézi mesterség tanulására olasz nagybátyja várába küldi. "Ez a fickó a kék hegyekből való valódi medveivadék..." - mondja első "tanítója", egy vén darabontvajda. S valóban, a fiatal apród bátor, nagyszerű daliává fejlődik. Apjával ellentétben ő nem hajlandó megalkudni a hódító törökökkel. Bátran küzd a Nyugat felé törő szultán hadai ellen Bécs és Buda falai alatt. A hadiszerencse megnyitja útját a bécsi udvarba; harminc éves korában horvát bán, az ország legnagyobb birtokának ura, Ferdinánd császár kedvence.

A hatvanas évek elején meghasonlik a török elleni hadjáratot újra meg újra elodázó udvarral.

Minden címéről lemond, és Szigetvár kapitánya lesz. Szolimán hatalmas serege megostromolja a várat. A magára hagyott kicsiny várvédő sereg szinte az utolsó szálig elpusztul a túlerő szorításában, Zrínyi vitézeivel együtt kirohan a várból a biztos halálba.

JANKOVICH Ferenc: Dunántúli végeken.
Történelmi regénytriológia. 2.
kiad. Bp. 1961, Szépirod. Kiadó.
1. Hulló csillagok
2. A tél fiai
3. Hídégetés

A triológia a török hódoltság éveit eleve-níti meg. A három kötet önállóan is élvezhető; első ízben külön-külön is jelentették meg.

A dunántúli végvárok - Várpalota, Csobánc, Tátika - népe a főszereplője a Hulló csillagok-nak. A cselekmény szerteágazó szálait Thury György várpalotai kapitány alakja fogja össze. Az ő pályája, a nevezetes diadaltól a kanizsai mocsarakban rút árulás miatt bekövetkezett haláláig, áll a regény középpontjában.

A tél fiai a 16. század végének évtizedeiben, a tizenötéves törökellenes háború idején játszódik. Hősei a végvári vitézek, a nemzeti és lelkiismereti szabadság csírázó eszméin fellelkesült jobbágyok, a reformációt és a magyar nyelvű írást pártoló nemes nagyasszonyok - és nem utolsósorban "az országban való sok romlásnak okairól" bátor hittelt író, beszélő Magyar István prédikátor.

A Hídégetés központjában - bár személyesen csak a regény második felében jelenik meg - Zrínyi Miklós áll, nemes küzdelme az ország függetlenségéért, a török elleni erők egyesítéséért. Munkálkodásának eredménye a nagy stratégiai győzelem, az eszéki híd felégetése, a regény optimista kicsengésű befejezése.

KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE Emil: A törökfejes kopja. Történelmi regény. 3. kiad. Bp. 1974, Magvető.

/Kolozsvári Grandpierre Emil összegyűjtött művei./

A mindvégig izgalmas, fordulatos ifjúsági regény a török hódoltság idején játszódik a Bakony alján. A színhely egy képzeletbeli község a török hódoltsági terület és a Habsburg-fennhatóság alatt álló országrészek határán. Hősei is egytől-egyig költött alakok; a történelem névtelenjeinek állít emléket általuk a szerző, a nép bátorságát, hazaszeretetét, nagyrahívatottságát ábrázolja.

Kopjás Dani, a későbbi vitéz kapitány, Csapó Dániel, csak egy a többi közül. Maga köré gyűjti először a falu fiatalságát, majd a környék egész népét, s megszervezi a képjások csapatát a török és német zsoldosok ellen. Szemünk előtt növekszik igazi népi hőssé a bátor és leleményes parasztfiú. El is éri célját, Vastagpalánk és Törökpalánk megszerzését, magának pedig feleségül Bugyogós Borkát, a falu legszebb leányát.

KOVAI Lőrinc: Pöldönfutók. Regény.
Bp. 1962, Szépirod. Kiadó.

A regény egy falu és egy szabadparaszti csapat életén keresztül eposzi méretű képet ad a török hódoltság idején élt parasztság sorsáról. Nehéz lenne pár szóval vázolni azt a tengernyi szenvedést és nélkülözést, amelyet átélnek a regény hősei. Számba venni is nehéz, hányszor röpül tűzkakas az alig felépített zsufedeles viskókra, hányszor élesítik a kaszát, szállnak szembe törökkel, némettel vagy a falubeli gazdagokkal.

Lényegében egy család, Szántó Pálék története körül csoportosulnak az események. Kovai Lőrinc könyve nem kapcsolódik jelentős személyekhez, sem nagy eseményekhez. Főhőse maga az egyszerű nép, amely tengernyi szenvedésen át menti az életet az eljövendő nemzedékeknek.

LENGYEL Balázs: Ezüstgaras. Regény.
Ill. Kass János. Bp. 1955, Ifj.
Kiadó.

Az ifjúsági regény a Mohács utáni Magyarországra vezeti el olvasóit. Egy hódoltsági területről származó parasztfiú, Énekes Dávid, és "gazdája", Gyerőfy György hányattatásain keresztül ismerjük meg a három részre szakadt ország életét. A nemesség felé kapaszkodó Gyerőfy hűséges szolgát és jó barátot talál Dávidban, társat az otthontalanságban. Egyre nyilvánvalóbbá válik azonban, hogy a szolgát nemesebb anyagból gyúrták, mint gazdáját, s ez felszítja közöttük az ellenségeskedés tüzét.

A kassai diákélet, a főúri udvarok, a Zrínyiek, Báthoriak udvarházai, a dalmát kereskedővilág keretei között követhetjük nyomon szimpatikus fiatal hősünk sorsát, izgalmas kalandjait.

MAKRA Sándor: A szolnoki bég vérdíja. Történelmi regény. Ill. Györy Miklós. Bp. 1972, Móra Kiadó.

A regény a török uralom éveiben játszódik. Egy Györfly István Nagykunsági krónikájából ismert népmondát dolgoz fel - ott Lőzérhalmi eset a címe.

A hódítók búsás vérdíjat követeltek minden meggyilkolt török után. A furfangos karcagújszálásiak Ladány közterületének ismerik el a Ladányfal is határos Lőzérhalmot, ahol a törökök holtan találták a szolnoki bég futárát. Így a mit sem sejtő, birtokéhes ladányiakra hárul a vérdíjfizetés is. Izmail bég kegyetlen hajszát indít a tettek után. Csak váratlan halála menti meg a ladányiakat a fizetségtől. A cselekmény másik szála annak a két bojtárlegénynek sorsát követi, akik a lőzérhalmi "tettet" is elkövették.

SZÁNTÓ György: Az Alapiak kincse. Történelmi regény. Ill. Szecskó Tamás. 6. kiad. Bp. 1976, Móra Kiadó.

A népszerű ifjúsági regény Szigetvár 1566-os védelmét örökíti meg. Az Alapiak kincse való-

jában soha nem létezett, csak az író képzeletében született meg, hogy a kalandos nyomozás keretében még izgalmasabbá tegye az ábrázolt történelmi eseményeket.

A cselekmény a Mohács utáni évtizedekben kezdődik, s a Boszniából menekült Alapi család sorsának alakulását követi nyomon. A családnak két ága van: a gazdag Alapyak és a zsellérsorba süllyedt szegény Alapiak. Mindkét család őrzi címeres kutyabőrét, és nem is sejtik, hogy az egyik pergamenre rá van rajzolva a családi kincsek rejtékhelye is. A cselekmény központjában izgalmas hajsza áll: ezért a pergamenre rajzolt titkos tervrajzért folyik a harc. A titok felderítése ugyanis nemcsak az Alapiaknak és az osztrákoknak fontos, hanem Szigetvár kapitányának, Zrínyi Miklós-nak is, aki az elrejtett kincsekből szeretné fedezni az erődítési munkálatok költségeit. A könyv második felében Szigetvár hősi védelme elevenedik meg.

SZÁNTÓ György: A boszorkány. Életrajzi regény. Ill. Köpeczi-Bócz István. 5. kiad. Bp. 1977, Móra Kiadó.

/Csíkos könyvek./

A regény az első magyar orvosnő életéről szól. Szerzője régi krónikákat használt forrásul. Tötösi Borbála és férje, Szamosközi Dávid a mohácsi vést követő időkben éltek. Mint főúri ifjak kísérei Padovában tanultak, a szabad szelleméről híres egyetemen.

Professzoruk az a Vesalius volt, akinek nevéhez a tudományos színvonalú bonctan megalapozása fűződik. Kutatásának eredményei forradalmat jelentettek az emberi test felépítésére vonatkozó ismeretek terén, ezért működése kihívta a jezsuita inkvizítorok gyűlöletét. Nemcsak őt, hanem tanítványait is üldözték. Utolérték karmaik Borbálát és Dávidot is, akiket, bár hazájukba visszatérve sikeres orvosi tevékenységet folytattak, hamis váddal börtönbe zártak, majd Borbálát máglyahalálra, Dávidot gályarabságra ítélték.

SZOMBATHY Viktor: Két kard, két oroszlán. Történelmi regény. Ill. Gyóry Miklós. Bp. 1976, Móra Kiadó.

Békésen poroszkáló lovak vontatják a lengyel kereskedők szekereit Késmárk felé. A karavánt azonban hirtelen fegyveresek tartóztatják fel a Lőcse városába kényszerítik az árusokat...

Lőcse és Késmárk - két szomszédvár módjára - régóta harcban áll egymással. S noha a két város ez esetben csak vámjogi vitába keveredik, viszályuk mögött Bécs, Buda és Sztambul érdekellentétei, a három részre szakadt ország problémái állnak. A vitás ügy komoly háborúsággá fajul számos áldozatot követelve, míg végül királyi parancsszóvet véget a viszálynak - ám csak bizonytalan időre.

A fordulatos történetet izes nyelvi humor, a történelmi alakok hiteles megelevenítése színezi, s az olvasó sok érdekességet tud meg a középkori városok lakóinak életformájáról, viseletéről, szokásairól.

Regények

Erdély

Összecsapás a vár alatt

JÓKAI Mór: Fráter György. Történelmi regény. Bp. 1972, Akad. Kiadó. 1-2. köt.

/Jókai Mór összes művei./

Tizenkét lovas vitéz érkezik Buda várába. A Corvin János által zsákmányolt kincseket viszik ajándékba a királynak. A csapat káplárja, a herceg személyes követe Utyessenovics Martinuzzi György, nemesi származású, éles eszű de írástudatlan ifjú. A királyi palotában éri a hír, hogy ura, Corvin János pestisben meghalt. A királyi várnagy segít neki új gazdát keresni. Ekkor kapcsolódik sorsa a Zápolyákhoz.

Egy sérelme miatt szerzetesnek áll be. A pálosok budai kolostorában rövid idő alatt nagy tudományokra tesz szert, s megkapja a sajlóádi apátságot. Ide tér be hozzá menedékért az üldözött Zápolya János, akkor már erdélyi vajda, Dózsa leverője. Ettől kezdve Fráter György veszi kezébe Zápolya sorsának intézését. Közben vészterhes idők sújtják Magyarországot. Megkezdődik a török uralom. A pártütő főurak hol Ferdinánd királyhoz, hol a közben királlyá koronázott Zápolyához húznak. Fráter György kiváló diplomáciai érzéssel kormányozza János király dolgát, királynét szerez neki Izabella személyében, s János halála után ugyanazzal a hűséggel szolgálja az özvegyet és fiát, mint előző urát. A töröktől és némettől megmentett Erdélybe telepíti őket, s ebből a kis országból szeretné Magyarországot újrateremtetni.

Irigyei és ellenségei azonban egyre erősebben szítják a tüzet ellene, s miután Izabella a kis királlyal elhagyja az országot, alvinci kas-

télyában orvul meggyilkolják. Holtteste hetven napig hever temetetlenül.

Jókai regénye izgalmas, olvasmányos, a barát szikár, fehérkámzsás alakja sokáig emlékezetes marad.

LISSÁK György: Az aranykígyó. Történelmi regény. Ill. Kondor Lajos. Bp. 1970, Gondolat.

A regény Martinuzzi Fráter György alakját idézi fel történész alapossággal, de szépírói eszközökkel. Tárgyi gazdaságában elevenedik meg a kor is, a három részre szakadt Magyarország, a 16. század közepének diplomáciai, műveltségi viszonyai.

A történet 1551-gyel, Fráter György utolsó napjainak felidézésével kezdődik. Reneszánsz hősré ismerünk a pályája csúcsára érkező barátban; diplomata, pap és katona, történelmet formáló egyéniség, ki hetvenévesen kész a pápai méltóság meghódítására, hogy a keresztény Európát a török ellen szervezze. Megelevenül a kor egyik jellemző politikai gyilkossága: Fráter Györgyöt bérgyilkos tör öli meg. Majd csak ezután pereg le kezdettől a végéig György barát élete, pályafutása.

PASSUTH László: Négy szél Erdélyben. Történelmi regény. 4.kiad. Bp. 1975, Szépirod. Kiadó.

A regény Erdély történelmének azt a néhány évét eleveníti meg, mely Báthori István fejedelem-

mé választásától lengyel királlyá koronázásáig telt el. Mint a cím is utal rá, Báthori négy szél, négy irányzat központjába kerül. Bécs, Sztambul, Krakow és Velence áramlatában forog sikerrel, s vív ki tekintélyt a kis Erdélynek, királyi koronát magának.

Passuth sokszínű jellemnek mutatja Báthorit. Komor, zárkózott egyéniség, számító politikus, aki vonzalom nélkül, politikai érdekből veszi feleségül Jagello Annát. Jellemének melegebb vonásairól tanúskodik az olasz fiatalasszony Giulietta iránti szerelme, s a Békés-féle lázadáskor elfogott Balassi Bálint megkedvelése, török előli bújtatása. Bár a regény elsősorban Báthori István életútját és Erdély történetét eleveníti meg, fontos része annak a 16-18. századi európai körképnek is, mely Passuth műveiből összefüggően kirajzolódik.

VAERÓ János: Ki csatát nyer, koronát nyer. Regény. Ill. Bardócz Lajos. Bukarest, 1977, Kriterion.

A regény egyik főhőse Filep István deák, Báthori István fejedelem hűséges embere, aki Lengyelországban Danczkában szerzett jártasságot a deáki tudományokban. A fejedelem Vécs várába küldi, hogy felülvizsgálja a várnagy gazdálkodását, és meggyőződjön hűségéről. Minden pillanatban várható ugyanis a Báthori keménykezű uralma ellen lázadó főurak támadása.

Istvánt azonban megbabonázza a várnagy gyönyörű lánya, így szinte a szeme láttára jut az ellenség kezére a vécsi vár. Néhány jó vitézzel Pehérvárra menekül, ahol a fejedelem már elérkezett-

nek látja az időt, hogy hadával a pártütő főurak ellen induljon. Hosszú és véres csata után győz Báthori - s immáron nyitva áll előtte az út a lengyel trón felé. Az izgalmas történelmi regény lapjain okos, józan, megfontolt államférfi alakja rajzolódik ki.

JÓSIKA Miklós: Abafi. Ifjúsági regény. Átd. és utószó: Majtényi Zoltán. Ill. Győry Miklós. Bp. 1971, Móra Kiadó.

A múlt századi romantikus regényt Majtényi Zoltán átdolgozásában olvashatjuk. Az átdolgozás célja főleg a mű nyelvi megújítása, hogy a félig elfelejtett alkotást életre keltse, a ma fiatal olvasói számára is élvezhetővé tegye.

Az Abafi első megjelenése idején, 1836-ban óriási sikert aratott. A 16. századvégi Erdélyt idézi, Báthori Zsigmond idejében. Az író célja, hogy művében kifejezze: erős akaráttal minden aljasság legyőzhető. Abafi Olivér, a mű fiatal hőse könnyelmű ifjúként mutatkozik be az olvasónak a regény elején, majd tanúi lehetünk gyökeres átváltozásának: hogyan tesz eleget hazafiúi kötelességének mind a közéletben, mind a csatamezőn. A törökellenes harcok s lovagi párbajok leírását romantikus szerelmi szálak szövik át. Abafi, Krisztina fejedelemasszony titkos imádója végül a kedves, szelíd Gizellát veszi feleségül, akivel olyan boldogan élnek, hogy az szinte közmondásossá válik Erdélyben.

KEMÉNY Zsigmond: Gyulai Pál. Történelmi regény. Bev. Barta János. Szerk. utószó és jegyz.: Tóth Gyula. Bp. 1967, Szépirodalmi Kiadó. 1-2. köt.
/Kemény Zsigmond művei./

A szerző első befejezett regénye Erdélyben játszódik 1591-93 között, a Báthoriak idején. Hőse Gyulai Pál nemesifjú, Báthori István fejedelem és lengyel király hajdani ellensége, később személyi titkára és kegyence. Gyulai a király halála után sem hagyja el a Báthori-családot. Hazatér Erdélybe, Zsigmond mellé áll, és kitart mellette a pártharcok kirobbanásakor is. Feltétel nélküli odaadása, hűsége azonban tragédiát hordoz: végül uralkodója, Zsigmond beleegyezésével gyilkolják meg.

A történeti tények, személyek mellé az író egy maga teremtette világot is állít:olasz vándorkomédiásokat és a mudderisták titkos törökbarát összeesküvő csoportját. A cselekménybe dramatizált betéteket, naplórészleteket, szöveghű történeti tanulmányrészleteket és leveleket olvaszt.

PASSUTH László: Sárkányfog. Történelmi regény. Bp. 1960, Szépirod. Kiadó. 1-2. köt.

A regény a 16. század utolsó évtizedében játszódik, az európai történelem egyik legmozgalmasabb korszakában, s az egész európai politika érverésébe ágyazva eleveníti meg Báthori Zsigmondnak és Bocskai Istvánnak regényes történetét.

A prágai Habsburg-udvar és a Porta között egyensúlyozó Erdély az európai politika kulcsproblémája ebben a korban: ezernyi szál, érdek, szövetség, összeesküvés és árulás bonyolítja helyzetét. Két különös történelmi alak nyomja rá egyénisége bélyegét ezekre a zavaros időkre: a Prágában uralkodó, csillagnéző, rózsakeresztes Rudolf császár, és a szertelen életű, tetteiben kiszámíthatatlan, epilepsziás Báthori Zsigmond. S kettejük mögött magasodik föl a regényben a "nagy árnyék", Bocskai István, aki férfi szemmel látja a hatalmas Habsburg-szervezet belső erőtlenségét és Zsigmond kiszámíthatatlan pályáját, míg nem az ő csillaga is felfut az égre, és a hajdúk élén kikényszeríti a bécsi békét. Ez azonban már egy új korszak történetéhez tartozik.

Báthori Zsigmond tallérja

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

Cikkek

Könyvekből szerzett ismereteinket tovább gyarapíthatjuk, ha a különböző folyóiratokban megjelent "friss anyagot" is figyelemmel kísérjük. A sajtó hasábjain gyakran izgalmas tudományos viták bontakoznak ki, melyek nemcsak a szakember számára lehetnek érdekesek, s frissiben értesülhetünk az új kutatási eredményekről is.

Az utóbbi idők évfordulós eseményei kapcsán - Dózsa születésének 500. évfordulója 1972-ben, a mohácsi csatavesztés 450. évfordulója 1976-ban - különösen sok, bibliográfiánk tárgyidőszakára vonatkozó írás látott napvilágot a különböző sajtótermékekben.

Ízelítőül néhányat az érdeklődők figyelmébe ajánlunk.

- PATAKI József: Dózsa György életútjáról.
= Korunk, 1971, 8. sz. 1147-1156. 1.
- SÁNDOR István: Dózsa György a néphagyományban.
= Ethnographia, 1972, 4. sz. 444-456. 1.
- BÁCSKAI Vera: "Szellemét a tűz nem égeté meg..."
= Új Írás, 1972, 6. sz. 99-104. 1.
- FÉJA Géza: Dózsa György.
= Új Írás, 1972, 6. sz. 80-99. 1.
- BARTA Gábor - SZAKÁLY Ferenc: Dózsa népe és a magyar társadalom. = Társadalmi Szemle, 1972, 6. sz. 75-85. 1.
- BELLÉR Béla: A Dózsa-parasztháború történeti-politikai koncepciója és történeti képe 1945 előtti történetírásunkban. = Történelmi Szemle, 1974, 3. sz. 289-325. 1.
- FÜR Lajos: 1514 és 1526. = Tiszatáj, 1972, 6. sz. 12-19. 1.
- PERJÉS Géza: A mohácsi csata. = Hadtörténeti Közlemények, 1976, 3. sz. 427-468. 1.
- KLANICZAY Tibor: Mi és miért veszett el Mohácsnál? = Kortárs, 1976, 5. sz. 783-796. 1.
- BARTA János: Mohács - mai szemmel. = Alföld, 1976, 8. sz. 83-86. 1.
- SZAKÁLY Ferenc: Tomori Pál emlékezete. = Új Írás, 1976, 9. sz. 91-100. 1.

- KISS Károly: Mohács híre. Mohács külföldi irodalmából. = Új Tükör, 1976, 48. sz. 5-7. l.
- Nézetek és nézeteltérések Mohács körül. A Jelenkor és más sajtótermékek cikkeiből. Összeállította Diószegi István. = Látóhatár, 1977, 1. sz. 151-201. l.
- N. IPOLY Márta: A mohácsi csata és a csatatér megválaszolatlan kérdései. = Hadtörténeti Közlemények, 1977, 2. sz. 206-222. l.
- BARTA Gábor: Illúziók esztendeje. Megjegyzések a Mohács utáni kettős királyválasztás történetéhez. = Történelmi Szemle, 1977, 1. sz. 1-30. l.
- DIÓSZEGI István: Egy birodalom végvidékén. Új adatok a török hódoltságról. = Magyar Nemzet, 1977, aug. 28. 9. l.
- MAROSI Endre: Török várostromok Magyarországon II. Szulejmán korában. = Hadtörténeti Közlemények, 1975, 3. sz. 427-464. l.
- SZÁNTÓ Imre: A végvári katonaság helytállásának eszmei alapja a 16. század második felében. = Hadtörténeti Közlemények, 1974, 3. sz. 438-462. l.
- BENDA Kálmán: Abszolutizmus és rendi ellenállás az osztrák Habsburgok országaiban a 16. században. = Valóság, 1974, 12. sz. 1-10. l.

